7 ДӘРІС

Қазақ халқының мәдениеті

Дәстүр • қолөнер • шаруашылық • рухани мәдениет • қала мәдениеті



Қазақстан тарихы

Дәріс жоспары:

01

Қазақ халқы мәдениетінің тарихи қалыптасу кезеңдерін айқындау.

02

Дәстүрлі шаруашылық, тұрмыс, әдет-ғұрып пен дүниетанымның мәдениеттегі рөлін ашу.

03

Қазақ халқының ауыз әдебиеті, музыкасы, қолөнері және сәулет өнерін сипаттау.

04

Ислам дінінің және түркілік дүниетанымның мәдениетке әсерін көрсету

Мәдениеттің қалыптасу негіздері

Қазақ мәдениеті — көшпелі, жартылай көшпелі және отырықшы өмір салтының өзара ықпалдастығынан қалыптасқан күрделі жүйе.



Ортақ нәтиже: шаруашылық, тұрмыс, өнер, дүниетаным және әлеуметтік дәстүрлердің тұтас мәдени кеңістігі.

Қолөнер және халық кәсіпшілігі

Көшпелі шаруашылық күнделікті қажетті заттарды өз ішінде өндіруге мүмкіндік беретін кәсіпшіліктің дамуын талап етті.

1 **Ағаш өңдеу**

Үйші • ерші • арбашы • ұста

2 **Металл**

Ұсталық • қару-жарақ • еңбек құралдары

3 **Тері және киіз**

Тері өңдеу • киіз басу • бояу

4 **Зергерлік**

Мыс • жез • темір • күміс

Егіншілік: көшпелі экономикамен қатар

Егіншілік шоғырланған аймақтар

- Жетісу
- Оңтүстік Қазақстан
- Сырдария аңғары
- Арыс • Шу • Талас
- Ұлытау маңы
- Зайсан маңы

Өсірілген дақылдар

бидай	**арпа**
тары	**күріш**
жүзім	**қауын-қарбыз**
мақта	**алма, өрік**

Сығанақтағы егістік Сырдариядан тартылған арықтар арқылы суландырылғаны деректе көрсетіледі.

Қазақтың қолданбалы өнері

Қолөнер бұйымдарының негізгі қағидасы

- жинауға және тасымалдауға жеңіл болуы
- берік табиғи материалдарды пайдалану
- пайдалылық пен көркемдікті ұштастыру
- ою-өрнек пен түстердің ырғақты үйлесімі



КИІЗ ҮЙ ІШІНДЕГІ КӨРКЕМ КЕҢІСТІК

шаңырақ → аспан бейнесі
басқұр/үзікбау → ырғақ пен өрнек
түскиіз/кілем → гүлді алқап әсері

Қазақ қоғамының әлеуметтік-мәдени бейнесі

1

Батыр

Әскери ерлік, қолбасшылық және әлеуметтік бедел.

2

Ақсақал

Қоғамдық-саяси өмірде тәжірибе мен беделге сүйенген тұлға.

3

Би

Дауды шешу, төрелік айту, шешендік өнер арқылы қоғамдық тәртіпке ықпал етті.

4

Жырау

Хандықтың идеологы, кеңесшісі, ақын әрі қоғамдық ой өкілі.

Түркістан және қала мәдениеті

XIV–XVI ғасырлардағы деректерде Оңтүстік Қазақстанның кең өңірі «Түркістан» атауымен байланыстырылды.

1. **Ясы (Түркістан)**
2. **Отырар**
3. **Сайрам**
4. **Сауран**
5. **Иқан**
6. **Созақ**
7. **Құмкент**









Қала → қолөнер → базар → егінші және көшпелі қауыммен айырбас → аймақтық байланыс

Сауда және экономикалық байланыстар

Қалаға: астық, қолөнер өнімдері, мата

Далаға: дайын бұйымдар мен тұрмыстық тауарлар



XV–XVII ғасырлардағы сауда жолдары Қазақстан аумағын Орта Азия және Ресей кеңістігімен байланыстырды.

Негізгі шаруашылық жүйесі



Рухани мәдениет

Фольклор	Аңыз, хикая, халықтық шығармашылық
Жыраулар	Қоғамдық ой, идеология, тарихи жад
Билер сөзі	Шешендік, төрелік, қоғамдық норма
Жазба мұра	Шежіре, тарихи және әдеби шығармалар

Жыраулар поэзиясы

Шалкиіз Тіленшіұлы

1465–1560

Доспамбет жырау

шамамен 1490–1523

Жиембет жырау

XVII ғ.

Марғасқа жырау

XVII ғ.

Ақтамберді жырау

1675–1768

Үмбетей жырау

1693–1787

Жыраулардың қызметі: ақындық + тарихи жад + кеңесшілік + қоғамдық идеология.

Би-шешендер және құқықтық мәдениет



Төле би

1663–1756

Төрелік айту



Қазыбек би

1665–1765

Шешендік сөз



Әйтеке би

1687–1766

Мемлекеттік бедел

«Билер сөзі» — құқықтық нормаларды, қоғамдық тәжірибені және шешендік дәстүрді тоғыстырған мәдени құбылыс.

КІТАПИ ДӘСТҮР

Жазба әдебиет және тарихи мұра

«Бабырнаме»

Захир ад-дин Бабыр

«Шайбани наме»

Камал ад-дин Бинаи

«Тарих-и Рашиди»

Мұхамед Хайдар Дұғлати

«Тарих-и Қыпшақ»

Қожамқұл бек Балхи

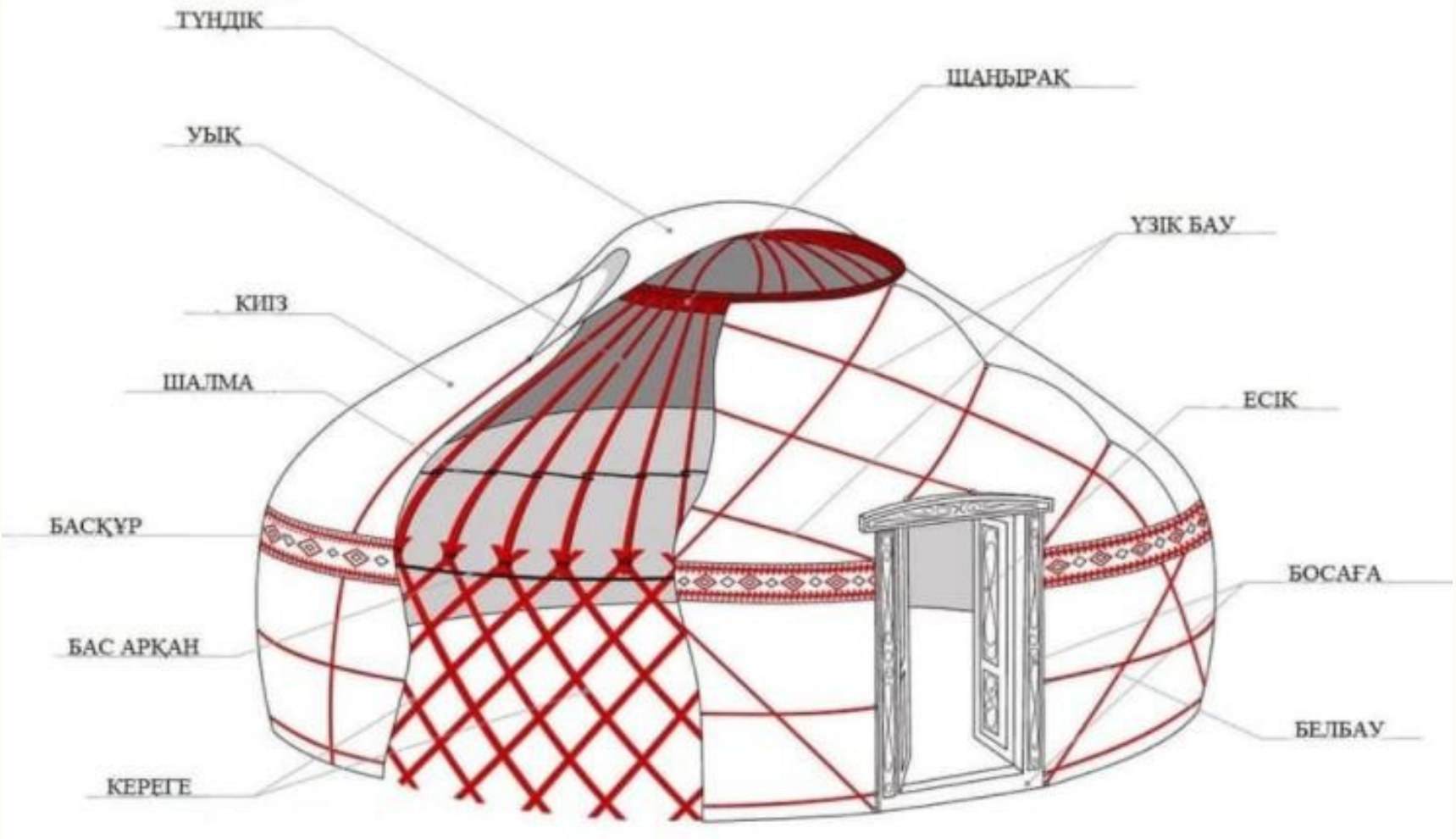
«Жами-ат-таварих»

Қадырғали бек

«Түрік шежіресі»

Әбілғазы Баһадүр

Киіз үй — материалдық мәдениеттің бірегей үлгісі



Ұсталық, еңбек құралдары және қару-жарақ

1

Еңбек құралдары

балта • пышақ • қырықтық • шеге

2

Қару

қылыш • садақ • найза • айбалта

3

Әскери құралдар

шоқпар • жебе ұштары • ілмекті найза

4

Шеберлік

темір соғу • қалыптау • өңдеу

СИНТЕЗ

Мәдениет — тұтас жүйе



Қорытынды

1. Қазақ мәдениеті көшпелі, жартылай көшпелі және отырықшы дәстүрлердің сабақтастығы негізінде қалыптасты.
2. Қолөнер мен үй кәсіпшілігі шаруашылықтың күнделікті қажеттіліктерін қамтамасыз етті.
3. Түркістан мен Сырдария қалалары сауда, қолөнер және егіншілік мәдениетінің маңызды орталықтары болды.
4. Жыраулар, билер және жазба мұралар тарихи жад пен қоғамдық ойдың дамуына ықпал етті.
5. Киіз үй, ою-өрнек, зергерлік және ұсталық өнер материалдық мәдениеттің айқын белгілеріне айналды.

Әдебиеттер

1. История Казахстана (с древнейших времен до наших дней). В 5-ти томах. Т. 2. – Алматы: Атамұра, 1997.
2. Кәрібаев Б. Қазақ хандығының құрылу тарихы. – Алматы: «Сардар», 2014.
3. Султанов Т.И. Поднятые на белой кошме. Ханы казахских степей. – Астана: Астана Даму, 2006.
4. Кляшторный С.Г., Султанов Т. Государства и народы Евразийских степей. – СПб.: Петербургское Востоковедение, 2004.
5. Қазақстан тарихы (Қазақ елі). 1-2 кітап. – Алматы: Қазақ университеті, 2016.
6. Бартольд В.В. Сочинения. Т.1. – М.: Издат. восточ. лит-ры, 1963.
7. Ахинжанов С.М. Кыпчаки в истории средневекового Казахстана. – Алма-Ата: Ғылым, 1989.
8. Оразбаева А.И. Формула государственности казахов. – М.: PRESS-BOOK.RU, 2017.
9. Қинаятұлы З. Қазақ мемлекеті және Жошы хан. – Алматы: Елтаным, 2014.
10. Байпаков К.М. Средневековые города Казахстана на Великом Шелковом пути. – Алматы: Ғылым, 1998.

НАЗАРЛАРЫҢЫЗҒА РАҚМЕТ!

